

ПРЕДМЕТНЕ ПОЛЕ ЗАСВОЄННЯ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИХ ІДЕЙ ДЛЯ ПРАВНИКІВ ГАЛИЧИНИ

© Вовкович У. В., 2015

Зроблено спробу окреслити проблематику вітчизняних досліджень Стародавньої Русі, які за своєю ідейністю та патріотизмом закладали основи поширення філософсько-правових ідей не лише у культурі східних слов'ян під час християнізації Русі, у духовній культурі України XIII–XV ст. у процесах українського передвідродження, поширення на західноукраїнських теренах. Це ті ідеї, які об'єднували усі національні наміри, з одного боку, однак, з іншого, – вони засвідчували оригінальність концепцій кожного представника.

Ключові слова: філософсько-правові ідеї, ключові апостати, загальнолюдські цінності, духовна культура, правова культура.

У. В. Вовкович

ПРЕДМЕТНОЕ ПОЛЕ УСВОЕНИЯ ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВЫХ ИДЕЙ ДЛЯ ЮРИСТОВ ГАЛИЧИНЫ

Сделана попытка очертить проблематику отечественных исследований Древней Руси, которые по своей идейности и патриотизме закладывали основы распространения философско-правовых идей не только в культуре восточных славян, во время христианизации Руси, в духовной культуре Украины XIII–XV в. в процессах украинского передвозрождения, распространение на западноукраинских землях. Это те идеи, которые объединяли все национальные намерения, с одной стороны, однако, с другой, – они свидетельствовали об оригинальности концепций каждого представителя.

Ключевые слова: философско-правовые идеи, ключевые апостаты, общечеловеческие ценности, духовная культура, правовая культура.

U. V. Vovkovych

MASTERING SUBJECT FIELD PHILOSOPHICAL AND LEGAL IDEAS LAW FOR GALICIA

In this article the author tries to outline problems of native research of Ancient Rus, which owing to their ideology and patriotism, founded the basis of spreading of philosophical and legal ideas in the culture of the East Slav during cristianization of Rus, in mental culture of Ukraine in XIII-XV centuries in the prosses of ukrainian pre-Renaissance in the Western

territories of Ukraine. These are those ideas, which united all national intentions by the one side and by the other side they showed the origination of own conception.

Key words: sociocultural being, mental culture, philosophical ideas, mastering of ideas, spreading of law, ukrainian pre-Renaissance.

Постановка проблеми. Еволюція філософсько-правових ідей у Галичині доводить, по-перше, що на цих теренах, починаючи із XIX–XX ст., активно функціонували внутрішні і зовнішні взаємозв'язки зі слов'янськими державами (як економічні, так і політичні, а також наукові, зокрема, у сфері правознавства; по-друге, дослідники права Галичини були спроможні засвоїти свій вітчизняний спадок із питомо українських земель, який ментально був їм особливо цікавий і близький. Хоча західноукраїнські землі та їхнє чужоземне засилля не давало можливості так само активно робити запозичення знань і обмін ідеями правників Галичини громадськими діячами і дослідниками метропольної України. Саме цей факт, вважається, і призвів до того, що до цього часу прогалини у вивченні зародження і розвитку філософсько-правових ідей в Галичині є явищем незаперечним і неспростовним. Логіка дослідження цього процесу, на наш погляд, може бути побудована на основі сучасної методології, зокрема, порівняльно-правовим методом, за допомогою якого можна відтворити історію розвитку філософської думки, починаючи від культури східних слов'ян язичницької доби, і простежити співвіднесеність ідей філософії права з ідеями західного краю.

Аналіз останніх досліджень. Комплексний підхід до реалізації ідеї простеження єдності (ментальної і наукової) у зародженні і розвитку філософсько-правової думки розмежованих економічно і політично юристів та громадських діячів реалізований у найновішій праці під назвою “Антологія правничої думки в Галичині кінця XIX – початку XX ст.”. Том перший охоплює 1889–1900 рр., укладений докторами юридичних наук, професорами М. М. Цимбалюком, О. Г. Грищук, А. С. Токарською. Видання побачило світ у 2015 р. у видавництві Львівського державного університету внутрішніх справ. Цінність цієї праці полягає у тому, що вона відтворює епоху започаткування західноукраїнськими правниками трибуни обміну (1889–1900 рр.), видання якої ініційоване правником, доктором права, публіцистом, політичним діячем Галичини, дійсним і провідним діячем багатьох політичних, культурних і економічних установ Костем Антоновичем Левицьким. Відтак “Антологія” охоплює філософсько-правові та правознавчі досягнення А. Горбачевського, О. Огоновського, С. Дністрянського, К. Левицького, Л. Левицького, П. Стебельського, А. Чайковського. Вони спричинилися до розвою вітчизняної історико-правової і філософсько-правової науки, її впливу на розвиток творення національної державності в Галичині.

Праці цих правників доводять: “...правова думка в Галичині в історичній ретроспективі постає, як зауважує професор М. М. Цимбалюк, як органічна складова ментальності всього українського народу” [1, с. 6]. Саме ця концептуально сформована думка і потребує аналітичного підтвердження, оскільки впливи польського панування та австро-угорської імперії на розділені адміністративно-територіальні регіони у складі польських, румунських та угорських земель, дехто з дослідників вважає ключовими для доведення їхньої іншості.

Виклад основного матеріалу. Органічна єдність філософських і правових концептів в Україні доводяться методом порівняння текстових та змістових зіставлень. Звернемось до найдавніших джерел, що належать до четвертого, на нашу думку, періоду розвитку філософської думки у Давній Русі.

До таких класичних джерел зараховуємо ідеї, викладені в “Ізборніку Святослава 1073 року”, “Ізборнік у 1076 року”, у працях Никифора, Володимира Мономаха, Климента Смолятича, Кирила Туровського, Даниїла Заточника.

Вже на наступних етапах, які ми, на жаль, у межах цього дослідження не зможемо охопити, а це тенденції соціокультурного буття України XIII–XV ст. (“Галицько-Волинський літопис”, “Логіка Авісафа”, “Промова Мойсея Єгиптянина”, “Арістотелеві врата”, “Шестокрил”, “Космографія”, твори Юрія Дрогобича, як і ренесансний гуманізм XVI – першої половини XVII ст. (Павло Русин, Лукаш з Нового Міста, Станіслав Оріховський-Роксолан) варто розглядати в контексті збігу ідей на теренах усієї України.

Довга і складна доля “Ізборніка Святослава 1073 року”, його місцезнаходження і змістовне наповнення. Так, щодо останнього, то цей твір вважають компіляцією, із чіткою композицією і добрим заглибленням у світоглядні проблеми та питання (уніфіковані) до сприйняття християнства. Ключова тема “Ізборніка” полягає у розкритті проблем мудрості, сенсу життя людини, долі, сутності та історії. Уся ця проблематика цілком охоплює філософську, оскільки стосується раціонального освоєння дійсності – правди, істини, етичної сфери – довіри та вірності. Що було найголовнішим в “Ізборнику” – це спосіб і проблема пізнання через співвідношення раціонального і чуттєвого. Проблемною і дискусійною поставала теза про проголошення “обмеження розуму в плані осмислення божественного промислу”, з одного боку, а з іншого, – розум поставав конче потрібним для сприйняття Бога і діяльності людини в питаннях правосуддя та й не тільки.

Відтак питання розуму, мудрості, істини, довіри, правди та раціонального освоєння світу, розуміння зла й відповідальності за нього – це ті концепти, які відповідають суті онтологічних, гносеологічних, етичних та історіософських теорій, які незмінно були присутні у працях галицьких правників, зокрема, в Антона Горбачевського, його праці “Галицьке судівництво и справа его реформи в законодавчих телах”, хоча його погляди сягають різних сфер права у різних європейських країнах.

Ще один твір – пам’ятка, введена в науковий обіг істориком М. М. Щербатовим під назвою “Ізборник 1076 року”. Його написали українські мислителі, які повертали читача до візантійських джерел, зображаючи духовну культуру Київської Русі не лише на ґрунті релігії, але й на проблемах зовнішньодержавної культури, її внутрішнього змісту, який автори розуміли як формування етичної та моральної сутності людини. Особливо ці тези адресувалися князівським дітям.

У цьому творі простежуються аналогії зі змістом попереднього “Ізборніка Святослава 1073 року”. Як і в цій пам’ятці культури, в “Ізборнику 1076 року” йдеться про рівність людей, мудрість Божу і людську, примирення і згоди між людьми незалежно від матеріального і соціального статусу. Ці ідеї доповнювалися згадкою про добро і зло, взаємоузгодженість природи, людини і Бога.

Великому князю Київському Володимирові Мономаху (1053–1125 рр.) належить авторитетна наслідкова законотворча позиція, оформлена як “Статут Володимира Мономаха”. Він автор “Повчання...”, вміщеного у Лаврентіївському списку, що й сьогодні має непересічне значення для духовного гартування дітей і всіх сучасників. Законодавчі норми Володимира Мономаха підтвердили поміркованість державного і політичного діяча, мислителя, який дбав про добро низів, припинення міжусобиць, створення єдності в лавах поборників для відсічі ворогам, компромісності у пом’якшенні напруженості. Це добре підтверджується високим ідейним змістом та дидактикою, яку обов’язково автор бачить крізь призму світобудови і державної влади, морально-етичного змісту людської дійсності.

Як і в попередніх мислителів, у Володимира Мономаха присутня релігійна тематика, зокрема, коли він говорить про питання світобудови та уявлення християн. Із релігійною проблематикою В. Мономах утверджував норми співжиття і застерігав від неправди, лінощів, обману, пияцтва, заповідаючи суспільне примирення, милостивість, а особливо важливо те, що має бути справедливим суд, в основі якого повинна бути правда, яка “рівноцінна закону”. На його думку, будь-яку проблему можна вирішити миром і добром.

Значення публіцистичних роздумів В. Мономаха полягає у тому, що його погляди були осучаснені в питаннях смертної кари (її відміни); утвердження християнських поглядів з метою

усвідомлення цінності людського буття, його гідності, відповідальності за діяння людини. Хоча у В. Мономаха теж виявлені суперечливі твердження щодо релігії: він радше дбав про долю країни, свою вотчину, гуманістичні ідеї, знання та фізичну працю, а не про відданого християнина.

До аналізованого періоду належав ще один книжник – монах Климент Смолятич. Точних дат його народження і смерті немає. Єдине – це, зрозуміло, XI століття. Він відомий, як оратор, добрий проповідник, мислитель. Мав добрі знання для роз'яснення заповітів Бога, піднесення та утвердження ролі знань. Для нього у пізнанні центральною постаттю є велич Всевишнього і його слава. Для того, щоб це зрозуміти, потрібні знання закономірностей розвитку природи, які можна збагнути лише розумом, органами чуттів, які можуть допомогти розкрити істину. Климент Смолятич засуджував меркантильні інтереси духовенства, натомість прагнув до утвердження самовдосконалення людини.

До когорти книжників належить ще один єпископ – Кирило Туровський (1130–1134 рр.). Його творча спадщина становить багато різножанрових творів – повчання, прози, притчі, послання, канони. Ці твори увійшли до збірників “Златоуст”, “Торжественник”. Йому приписують авторство “Слово о полку Ігоревім”. Однозначно ж йому належать “Притча про людську душу і тіло”, “Сказання про жіноцький чин”, “Слово про Хомину неділю”, “Слово і похвала святим отцям Нікейського собору”, “Слово про премудрість”.

К. Туровський почав творити, коли спостерігався певний відхід від ортодоксального християнського вірування. З-під його пера вийшла критика щодо “церковного здирництва”, прагнення священнослужителів до влади, почитання ієрархії. Акцентує натомість увагу на “стрункому розумі”, нетлінності душі і тіла, гідності та етичному інтелектуалізмі.

Дослідники творчого спадку Кирила Туровського [1, с. 66] зауважують, що, крім утвердження моральної досконалості, важливим є обґрунтування ним “положення про те, що неможливо творити зло навіть з добрих намірів. Саме ця думка про мету і засоби, злочин і кару, протиборство сил, які характеризують людину і суспільство, стане однією із центральних, провідних у вітчизняній філософії ідей..., що і становить підтвердження її впливу на творчість західноукраїнських дослідників, які творили у кінці XIX ст. (К. Левицький, С. Дністрянський та ін.).

Серед здобутків XVI–XVII ст. у розвитку філософських ідей збереглися пам'ятки, створені Даниїлом Заточником. Йдеться про “Слово Даниїла Заточника” під назвою “Послание”, або “Написание”. Автор – “руський книжник”, який жив на Афоні і творив, одержавши стимул до оцінки “ієрархічного соціального буття” в результаті самоосвіти. Відтак філософія критики створена для розвитку теми духовної культури, філософської думки Русі – про філософію людини, чим автори разом з Володимиром Мономахом випередили гуманістичні ідеї Західної Європи на сотні років [1, с. 67].

У Даниїла Заточника підняті ті самі проблеми загальнолюдських цінностей, в яких людина – центральна постать, основне багатство якої – її розум і мудрість, на протигагу силі і славі (військовій) і навіть вірі. Сумнівів у віруванні Даниїла Заточника не виникає, оскільки він був переконливим у сповіданні християнства і щирим у своєму чернецтві. Як і всі інші книжники, він не оминав проблем добра і зла та їх оцінки із погляду життєвої практики. Гостра критика звучала на адресу “похабного” чернецтва.

Як бачимо, усі книжники Київської Русі зосереджувалися на філософських ідеях, які закладали основи вітчизняної філософської думки. Звісно, що у ній простежувалися елементи візантійської, відтак й еллінської та східної культур. Першою культивованою темою була тема Людини, її гармонійного буття у світі, розумної і мудрої, яка сповідує добро на протигагу злу, справедливості на протигагу лицемірству й омані, правди без обману, єдності слова і діла, встановленню істини та дії закону.

Окремі критики сучасності [1] стверджують, що ідеалізація суспільного буття книжниками, проголошення ними ідей, так і не набули своєї реалізації за усю вікову історію. Така категоричність, на наш погляд, не має підстав, оскільки суспільство сприймає проголошені ідеї,

тим більше прагне до них постійно. Той період державності Київської Русі в особі книжників започаткував розвиток філософсько-правових вітчизняних ідей, оскільки згадувані філософські спрямування цілковито вкладаються у концептуальні основи сучасної філософії права, яка вивчає дійсність і право у той спосіб, якими вони мають бути.

Висновки. Отже, відкидаючи будь-які заперечення щодо незбуття усіх послань древніх мислителів, ми говоримо про їхній внесок у зародження і розвиток філософії права у межах вітчизняної теорії, під чийми б впливами та територіальними поділами вона не перебувала б. Однак це має істотне теоретичне і методичне значення для розвитку філософсько-правової науки. Але фундаментально названі процеси у цій сфері досліджень ще до кінця не описані.

1. Огородник І. В. Історія філософської думки в Україні. Курс лекцій: навч. посіб. / І. В. Огородник, В. В. Огородник. – К.: Вища шк.; Знання; КОО, 1999. – 543 с. 2. Антологія правничої думки в Галичині (1889–1900) / за заг. ред. М. М. Цимбалюка; уклад. докт. юрид. наук, проф. А. С. Токарська, докт. юрид. наук, доц. О. В. Грищук. – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – Т. 1. – 408 с. 3. Юркевич П. Історія філософії права. Філософія права. Філософський щоденник / П. Юркевич. – К.: Український світ, 1999. – 756 с.